

УДК 334.758

О.С. КОРСАКОВА, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів
Донбаський державний технічний університет, м. Лисичанськ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ У КЛАСТЕРИ: ЗАРУБІЖНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Ключові слова: інтеграція, кластери, моделі кластерної політики, конкурентоспроможність, оптимізація, диверсифікація.

Проаналізовано зарубіжний досвід створення та функціонування кластерних структур; здійснено порівняльний аналіз процесу формування кластерів у розробці стратегії розвитку окремих галузей. Обґрунтовано завдання та перспективи формування та діяльності кластерів в Україні. Виконано порівняльну характеристику основ створення та функціонування корпоративно інтегрованих структур кластерного типу в економічно розвинутих країнах та в Україні.

Вступ. Останнім часом посилюється мотивація до входження в інтегровані корпоративні структури, оскільки їхній розвиток дає змогу забезпечити ефективне функціонування підприємств і кредитно-фінансових організацій в інтересах налагодження вигідних технологічних та господарських зв'язків. Багатьох економічних суб'єктів приваблює перспектива спільної реалізації пріоритетних програм розвитку економіки та промисловості, отримання необхідної державної підтримки коштів на технічне переоснащення виробництва, освоєння довгострокових та перспективних інвестиційних проектів. Процес корпоративної інтеграції охоплює майже всі сфери і сектори економіки та промисловості: промислові підприємства, фінансово-кредитні організації, агропромисловий комплекс, торговельні організації, галузі новітніх технологій, телекомунікації, легку промисловість тощо.

У світовій практиці є безліч форм існування сучасних територіально-виробничих структур господарства як засобу інтеграції промислового й банківського капіталу (так, вони здатні функціонувати й без створення адміністративно-управлінської структури; їхніх учасників можуть поєднувати не лише система взаємного володіння акціями, а й угода про використання патентів; переплетення директорів тощо); склад кожної конкретної структури визначається індивідуально, на основі обліку стану виробництва й ринку. В економіці багатьох країн територіально-виробничі структури часто існують у формі картелів, синдикатів, трестів, консорціумів, концернів, господарських асоціацій, холдингів, стратегічних альянсів, промислово-фінансових груп, транснаціональних корпорацій, промислових вузлів, контрактних груп, компаній із дивізіональною структурою та ін.

Але на сьогодні найбільш ефективними видами територіально-виробничих структур визнано кластери.

Метою даного дослідження є узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду створення та функціонування кластерних структур; дослідження та обґрунтування переваг, що притаманні кластерам та сприяють підвищенню ефективності організації господарства та функціонування економіки країни.

Результати дослідження. Ключовими питаннями, від вирішення яких залежить ефективність ринкових змін в економіці України, є формування системи відносин, що забезпечують належний рівень злиття промислового та банківського капіталу. Взаємодія зазначених капіталів може здійснюватися за допомогою безлічі різноманітних механізмів, але на сьогодні характер їх функціонування не досліджено до кінця. Сучасним рішенням проблеми організаційного оформлення таких відносин є створення кластерних структур на рівні регіонів. Не викликає сумнівів той факт, що об'єднання декількох окремих суб'єктів господарювання в корпоративну структуру кластерного

типу призведе до зіткнення їхніх економічних і правових інтересів: саме цей факт, на думку дослідників, є головною перепорою до створення кластерів на території України. Вважаємо, що формування ефективної політики створення, управління та стимулювання розвитку корпоративних інтегрованих структур з боку держави є головним напрямком вирішення означеної проблеми.

Аналіз зарубіжного досвіду створення та функціонування кластерних структур регіонального зразка виявив як спільні риси процесу формування кластерів, так і відмінності в деяких країнах. Загалом відмінності формування кластерів полягають у розробці стратегії розвитку окремих галузей, а також у забезпеченні підвищення показників якості природного та ресурсного потенціалів регіону. Базуючись на зарубіжному досвіді створення кластерів, можна виділити дві основні моделі впровадження кластерної політики на рівні регіонів — ліберальну та дирижистську. Головна відмінність

ТАБЛИЦЯ 1. Зарубіжний досвід створення та функціонування кластерних структур

Країна	Модель кластерної політики	Форми підтримки / реалізації	Пріоритетні напрями
США	Ліберальна	Національна рада з конкурентоспроможності; Інститут співробітництва; Програма стратегічного партнерства для економічного розвитку	Електроінженерія, аерокосмічна промисловість, автомобілебудування
Німеччина	Дирижистська	Федеральна програма в Землях	Автомобілебудування, біотехнології
Італія	Ліберальна	Промислові округи	Текстиль, машинобудування, взуття, телекомунікації
Франція	Дирижистська	Орган з управління розвитком території; Національне агентство планування	Машинобудування, текстиль, деревообробка, виробництво косметики
Велика Британія	Ліберальна	Прогнозна технологічна програма	Автомобілебудування, електроніка, хімікати, текстиль, ділові послуги
Фінляндія	Дирижистська	Національна промислова стратегія	Лісове господарство, кольорова металургія, енергетика, телекомунікації, охорона здоров'я, будівництво
Китай	Дирижистська	Комісія з національного розвитку та реформ	Інформаційні технології, мікроелектроніка, нові матеріали, біологічні науки
Канада	Ліберальна	Національна дослідницька рада; Агентство регіонального розвитку (Кластерна стратегія)	Біотехнології, телекомунікації, виноробство, харчова промисловість
Японія	Дирижистська	Центральна організація із забезпечення стійкого розвитку та стимулювання розвитку промислових кластерів	Автомобілебудування
Австрія	Дирижистська	Інноваційно-дослідницька програма (TIP)	Автомобілебудування, промисловість, сфера послуг, освіта
Індія	Дирижистська	Австрійське ділове агентство; Національна програма науково-технічного розвитку	Програмування, інформаційні та телекомунікаційні технології, фармацевтика, електронна промисловість

моделей полягає в ролі держави у процесі формування кластера. Ліберальна модель не передбачає прямого втручання держави; кластер визнається самостійною структурою. Натомість дирижистська політика кластеризації призначає державним органам ключову роль у формуванні кластерів. Держава займається розробкою пріоритетних напрямів створення кластерів, фінансує програми з їх розвитку, а також розробляє стратегію їхнього перспективного розвитку. Зарубіжний досвід створення та функціонування кластерів на рівні регіонів [1] узагальнено в табл. 1.

Особливістю регіональних кластерів є унікальне внутрішнє середовище, унікальна інфраструктура, характерна для окремого регіону. Вона дає можливість використати конкурентні переваги підприємств на конкретній території за рахунок інтеграції. Кластер є стимулом економічного розвитку, а регіональність — базою для сталого розвитку кластера. Регіональність має важливе значення на етапі вибору пріоритетних напрямів інвестування, оскільки має можливість впливати на рівень

ризиків невизначеності у ході оцінювання регіональних інвестиційних проектів [2, С. 112].

Особливістю формування регіональних кластерів у Франції є те, що держава тривалий час вирізнялась потужним централізованим державним сектором. Лише після ухвалення низки законодавчих актів було розроблено та затверджено близько 100 проектів розвитку окремих регіонів на базі впровадження системи виробничої кластеризації. Як результат — поступова концентрація малого та середнього бізнесу й створення 30 великих компаній шляхом кооперації підприємств.

Згідно зі стратегією регіонального розвитку територій Великої Британії пріоритетом розвитку визнана необхідність наближення регіональної політики до місцевих центрів. Одним із напрямів у галузі розвитку підприємництва та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств є формування промислових кластерів [2, С. 113].

У США кластерний підхід регіонального економічного розвитку є базовим. Характерною рисою американських кластерів є те, що їхня діяльність спрямована на розвиток партнерських стосунків та комерціалізацію НДОКР. При чому завдання розвитку інноваційних кластерів на рівні регіонів визнані найважливішими в системі національних пріоритетів [3]. Однією з найбільш вдалих програм реалізації регіональної кластерної стратегії в США є створення та функціонування кластера «Силіконова долина», діяльність якого побудовано на поєднанні у процесі виробництва дослідницьких проектів та венчурного капіталу. Результатом такої співпраці є «виробництво» інновацій. Варто акцентувати увагу на тому, що відмінною рисою всіх американських кластерів є активація ресурсів у напрямі створення інноваційної продукції, активна участь у цьому процесі науково-дослідних структур та орієнтація пріоритетів на регіональний розвиток.

Відмінною рисою кластерів Японії є домінування великих корпорацій, які в своїй діяльності реалізують ефект масштабу, значну роль приділяють розвитку науки та є ключовими суб'єктами державної політики кластеризації регіональної економіки. Головна мета створення та функціонування японських кластерів — впровадження в процес виробництва сучасних інноваційних науково-технічних досягнень та орієнтація виробничого процесу

ТАБЛИЦЯ 2. Завдання, що сприяють об'єднанню підприємств у конгломератні інтегровані структури (на прикладі японських кластерів)

№ з/п	Завдання	Значення показника, %
1	Диверсифікація виробництва	24,3
2	Освоєння зарубіжних ринків	1,8
3	Неможливість адекватної відповіді на зміну зовнішнього середовища в рамках одного підприємства	30,8
4	Необхідність переходу від стратегії розвитку окремих підприємств до стратегії групування у зв'язку зі зростанням тиску з боку суспільних структур і юридичних обмежень	7,1
5	Прискорення демократизації керування, підвищення трудової мотивації	1,6
6	Можливість шляхом групування підвищити потенціал підприємства	25,9
7	Створення системи розподілу ризику на випадок можливих змін у середовищі розвитку	3,3
8	Необхідність подолання застою в управлінні кадрами, пов'язаного із системою довічного наймання, оплати праці за вислугу років, старіння населення, з метою зниження тиску витрат на працю	2,8
9	Використання у майбутньому фірм, що об'єднуються, як місць навчання персоналу	1,0
10	Інше	1,0

на «змішані» галузі, як-от біовиробництво, біоінформатика та ін. (для порівняння: кластерні структури європейських країн головним чином розповсюджують свій вплив на традиційні галузі промисловості) [3]. Стратегія об'єднання японських підприємств та організацій у кластери загалом полягає у прагненні максимальної стабільності цих компаній на ринку (табл. 2).

На думку фахівців, у галузі створення та функціонування корпоративних інтегрованих структур кластерного типу, підприємств та фінансово-кредитних установ в Україні мають вирішити такі питання:

- концентрацію ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових тощо) на пріоритетних напрямках розвитку вітчизняної економіки та промисловості;
- сприяння структурній перебудові економіки;
- підвищення показників конкурентоспроможності продукції;
- демонополізацію ринків продукції вітчизняного промислового комплексу;
- оптимізацію технологічних, економічних, фінансових зв'язків;
- сприяння розвитку конкурентного економічного середовища.

Нині в Україні спроби створення кластерів — явище не поодинокі. Перші кроки в напрямі кластеризації було зроблено ще в 1990-х роках, коли було створено асоціацію «Поділля Пер-

ше». Означена структура об'єднала підприємців регіону, органи влади та наукові організації. У 1998 р. на Хмельниччині створено будівельний кластер, що став одним із перших прикладів диверсифікації в рамках кластерного утворення. Ця структура об'єднала підприємства з видобутку корисних копалин для потреб будівництва, будівельні підприємства, науково-дослідні організації та сформувала в області великі оптові ринки, через які оптимально перерозподілялися великі обсяги фінансових ресурсів. Естафету розвитку кластеризації будівельної галузі перейняла Житомирщина. Будівельний кластер на її території об'єднав не лише підприємства будіндустрії, а й дві фінансово-кредитні організації — комерційні банки, та спеціалізовані навчальні заклади (мета останніх — підготовка кадрового складу для ефективного функціонування кластера).

Є цікавий досвід розвитку кластеризації на Львівщині. На думку дослідників, пріоритетним напрямом у галузі інтеграції на означеній території є туризм та бізнес послуги. Розробка системи створення таких структур — на стадії оформлення. Головними критеріями побудови таких кластерів є: економічний потенціал території, участь у стійкому соціальному розвитку; використання потенціалу та переваг малого та середнього бізнесу; використання активів м. Львів; синергетичний ефект від об'єднання [3].

ТАБЛИЦЯ 3. Порівняльна характеристика основ створення та функціонування корпоративно інтегрованих структур кластерного типу в економічно розвинутих країнах та в Україні

Аспекти організації корпоративно інтегрованих об'єднань	Економічно розвинуті країни	Україна
1. За принципом виділення головного підприємства	Ядром є, головним чином, фінансово-кредитна установа (хоча існує практика створення інтегрованих структур з виділенням промислового підприємства як ядра об'єднання)	Групування підприємств навколо промислового блоку
2. За принципом організації виробництва	Розповсюджені вертикальні угруповання диверсифікаційного типу	Розповсюджені промислово-фінансові об'єднання горизонтального типу
3. Цілі створення	Реалізація конкретних завдань об'єднання, максимізація рівня стабільності на ринку	Реалізація державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурна перебудова вітчизняної економіки
4. Механізм інтеграції підприємств	Поєднання механізму інтеграції шляхом взаємного володіння акціями учасниками об'єднання з механізмом інтеграції шляхом встановлення довгострокових фінансово-економічних, виробничих і торгових відносин	Пріоритетним напрямом інтеграції підприємств є перехресне володіння акціями підприємств-учасників об'єднання

У Донецькій області дослідниками Фонду ефективного управління виділено ряд кластерів, що вже зараз довели свою конкурентоспроможність, або мають потужний потенціал, щоб стати конкурентоспроможними найближчим часом. Машинобудівний, металургійний, будівельний, харчовий кластери на сьогодні є провідними на означеній території. Вони вирізняються стабільністю функціонування та розвитку, приносять основний дохід у бюджет області та забезпечують населення регіону робочими місцями. Дослідниками Фонду ефективного управління як «пілотні» проекти класифікації з метою підвищення рівня конкурентоспроможного потенціалу Донецької області обрані: металургійний кластер і кластер сільського господарства. Головними критеріями цього вибору стали такі: металургійний кластер (до складу якого має увійти також галузь металургійного машинобудування) повинен забезпечити ефективне використання синергії між металургійними підприємствами та підприємствами машинобудування, а також максимально використати вигоди від розташування на території Донеччини міцного гірничо-металургійного комплексу. Кінцевою метою реалізації кластерної програми є орієнтація металургійної галузі на сучасні умови виробництва з пріоритетом на випуск продукції з високими якісними показниками [3].

Головна мета створення кластера сільсько-го господарства та харчової промисловості полягає в запровадженні ефективної системи реалізації потенціалу Донецької області в галузі сільського господарства та підтримці сталого розвитку харчової промисловості. Принципами обраної стратегії кластеризації стали: розширення географічного обсягу проекту в області; орієнтація перспектив розвитку області на зменшення залежності економіки регіону від галузі важкої промисловості [3].

На сьогодні в Україні інтегровані корпоративні структури створюють як навколо кредитно-фінансових установ, так і навколо промислових підприємств. Однак базові аспекти створення та функціонування корпоративних інтегрованих структур кластерного типу в економічно розвинутих країнах та в Україні принципово відрізняються (табл. 3). Це обґрунтовано політичними, економічними, фінансовими, виробничими, територіальними особливостями здійснення господарської діяльності по-

тенційними підприємствами-членами кластера. В нашій державі поступово розробляється необхідна економічна та правова база для діяльності кластерів у різних галузях економіки. Ефективність створення та функціонування кластерів у світовій економіці створили передумови для дослідження ефективності функціонування кластерів в Україні; для розробки методології їхнього утворення, адаптованої до вітчизняних реалій; розробки та впровадження системи показників ефективності функціонування кластерів.

Створення корпоративно інтегрованих структур кластерного типу надає підприємствам певні можливості [4]:

- 1) інтеграційна ефективність об'єднання промислового і банківського капіталу;
- 2) оптимальна концентрація виробничих, фінансових, інформаційних, науково-технічних ресурсів, що має на меті фінансування інноваційних процесів і сприяє випуску та впровадженню нових видів продукції в короткий термін;
- 3) диверсифікація виробничих процесів;
- 4) створення та ефективне використання загальної групової інфраструктури;
- 5) зростання показників співпраці з підприємствами-партнерами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку;
- 6) зміцнення економічних взаємозв'язків із кредитно-фінансовими установами, розширення кола потенційних інвесторів та концентрація інвестиційних ресурсів;
- 7) оптимізація матеріально-фінансових потоків відносно фінансових зобов'язань;
- 8) зменшення потреби в оборотних коштах та зміцнення платіжної дисципліни підприємств — членів кластера, використання останніми трансферного ціноутворення, кредитів тощо;
- 9) покращення ділової репутації на зовнішньому та внутрішньому ринку на основі підвищення ритмічності виробництва;
- 10) підвищення рівня збалансованості, керованості, динамічності та ефективності економіки держави в цілому;
- 11) утворення міцних внутрішньогрупових взаємовідносин з питань майна, прав власності на продукцію, розподілу прибутку, питань ціноутворення, системи накопичення та використання інвестиційних ресурсів.

Висновки. За результатами проведених досліджень можна зробити такі висновки:

1. Створення територіально-виробничих структур різних видів на сьогодні є пріоритетним напрямом розвитку економіки України, національних економік більшості країн світу, а також світової економіки загалом. Це обумовлено розвитком інтеграційних процесів, які характеризуються створенням різноманітних промислових та підприємницьких об'єднань як виду територіально-виробничих структур на рівні регіонів.

2. Нині в Україні функціонує багато кластерних структур, які мають різне галузеве спрямування та різні організаційні структури. Виконаний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду створення й функціонування кластерних структур виявив як спільні риси, так і відмінності кластерів в окремих країнах, проте цей досвід обґрунтовує безперечну наявність переваг, що мають територіально-виробничі структури у формі кластера, які зводяться до високого рівня ефективності організації регіонального господарства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мантаева Э.И. Мировой опыт кластерной модели развития / Э.И. Мантаева, Е.В. Куркудинова // Региональная экономика УЭКС. — 2012. — № 2. — С. 54—61.
2. Порваткина М.В. Зарубежный опыт формирования и развития региональных кластеров в экономически развитых странах / М.В. Порваткина // Вестник ТГПУ. — 2011. — № 12. — С. 112—115.
3. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной и национальной конкурентоспособности на основе развития кластеров [Электронный ресурс] // Официальный сайт Института региональных инновационных систем. — Режим доступа: <http://www.innosys.spb.ru/?id=1093>
4. Кузьмин О. Кластеры как фактор инновационного развития предприятий и территориальных образований / О. Кузьмин // Экономика Украины. — 2010. — № 2. — С. 14—23.

REFERENCES

1. Mavtaeva E.I. and Kurkudinova E.V. (2012), World experience of cluster development model, *Regional'naya ekonomika UEkS*, vol. 2, pp. 54-61.

2. Porvatkina M.V. (2011), Foreign experience of formation and development of regional clusters in economically developed countries, *Vestnik TGPU*, vol. 12, pp. 112-115.
3. The official website of the Institute of Regional Innovation Systems (2014), Analysis of foreign experience raising industry, regional and national competitiveness through cluster development, available at: <http://www.innosys.spb.ru/?id=1093> (Accessed 20 March 2016)
4. Kuz'min O. (2010), Clusters as a factor of innovative development of enterprises and territorial formations, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 14-23.

Надійшла 06.04.2016

О.С. Корсакова

Донбасский государственный технический университет, г. Лисичанск

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ИНТЕГРАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ В КЛАСТЕРЫ: ЗАРУБЕЖНАЯ И ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ПРАКТИКА

Проанализирован зарубежный опыт создания и функционирования кластерных структур; проведен сравнительный анализ процесса формирования кластеров в разработке стратегии развития отдельных отраслей. Обоснованы задания и перспективы формирования и деятельности кластеров в Украине. Проведена сравнительная характеристика основ создания и функционирования корпоративно интегрированных структур кластерного типа в экономике развитых стран и в Украине.

Ключевые слова: интеграция, кластеры, модели кластерной политики, конкурентоспособность, оптимизация, диверсификация.

О.С. Korsakova

Donbass State Technical University, Lisichansk

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF THE INTEGRATION OF ENTERPRISES IN CLUSTERS: FOREIGN AND DOMESTIC PRACTICE

The article analyzes the foreign experience of creation and functioning of the cluster structures; a comparative analysis of the formation of clusters in the development of the strategy of development of individual sectors. Substantiates the job and the prospects for the formation of clusters and activity in Ukraine. The comparative characteristic bases of creation and functioning of the corporate integrated cluster type in the economies of developed countries and in Ukraine.

Key words: integration, clusters, cluster policy model, competitiveness, optimization, diversification.